

י. ביטול תוקף הגט ע"י הבעל

(עיון משווה בסוגיית הבבלי ובסוגיית הירושלמי, גיטין ריש פרק ד)

המבקש להבין סוגיה בתלמוד הבבלי לעומקה, ראוי לו כי ילמד בהעמקה את מקבילתה של הסוגיה בתלמוד הירושלמי. לא פעם אחת קורה כי פירו של העיון המקביל הוא חידוד ומיקוד של ההיגדים שבכל אחת מן הסוגיות בשתי התלמודים.

נדגים זאת בעיון בתקנת רבן גמליאל הזקן בדבר ביטול תוקף הגט ע"י הבעל, ובהנמקות לתקנתו בבבלי ובירושלמי.

שנינו בתחילת הפרק הרביעי של מסכת גיטין:

השולח גט לאשתו והגיע בשליח או ששלח אחריו שליח ואמר לו: גט שנתתי לך בטל הוא - הרי זה בטל.

קדם אצל אשתו, או ששלח אצלה שליח ואמר לה: גט ששלחתי לך בטל הוא - הרי זה בטל. אם משהגיע הגט לידה, שוב אינו יכול לבטלו.

בראשונה היה עושה בית דין במקום אחר ומבטלו, התקין רבן גמליאל שלא יהיו עושין כן מפני תקון העולם. (גיטין פרק ד, משניות א-ב)

נגמרא בתלמוד הבבלי מובאת מחלוקת בדבר גודל פורום בית הדין שבפניו היה הבעל מבטל את הגט קודם לתקנת רבן גמליאל הזקן.

איתמר: בפני כמה הוא מבטלו? רב נחמן אמר: בפני שנים, רב ששת אמר: בפני שלושה.

רב ששת אמר בפני שלושה - בית דין קטני,

ורב נחמן אמר בפני שניים - לבי תרי גמי בית-דין קרי להו. (רבשלמא גבי דינא רמנא בעינן שלושה, אבל הכא אודועי בעלמא הוא ובתרי סגי - רש"י) (גיטין לב ע"ב).

לאחר מכן מביאה הגמרא שתי ראיות של רב נחמן לדעתו, ואת האפשרות

הערת המערכת: להרחבה בנושא הנדון במאמר, ראה, הרב אבשלום קהתי, "ביטול גט אישה - בבלי וירושלמי", המאיר לארץ, טבת תש"ס (29), עמ' 41-22.

לדחייתן על ידי רב ששת. נוכח תקנת רבן גמליאל לפיה ביטול גט חייב להיעשות דווקא בפני האישה או בפני השליח, שאלת מספר הדיינים נראית לכאורה לא-רלוונטית.

בתום הדיון בשאלה זו עוברת הגמרא לדיון בעיקר תקנת רבן גמליאל הזקן:

מפני תיקון העולם: מאי מפני תיקון העולם? ר' יוחנן אמר מפני תקנת ממזרים (כלומר, שלא יהיו ממזרים בישראל - רש"י), ריש לקיש אמר מפני תקנת עגונות.

ר' יוחנן אמר מפני תקנת ממזרים, סבר לה כרב נחמן דאמר בפני שניים, ובי תרי לית להו קלא, והוא לא שמעה ולא ידעה, ואולה ומנסבא ואיכא ממזרים; וריש לקיש אמר מפני תקנת עגונות, סבר לה כרב ששת דאמר בפני שלושה, ובי תלתא אית להו קלא ושמעה וידעה ולא מינסבא, ותקנת עגונות הוא דאיכא. (גיטין לג ע"א).

דברי ריש לקיש שאמר "מפני תקנת עגונות" יש מקום לדייק שני דיוקים:

(א) מה פשר השימוש במונח עגינות? בדרך כלל אנו משתמשים במושג "עגונה" בהקשר של אישה שאיננו יודעים מה עלה בגורל בעלה, ומאחר שכך הסטטוס המשפחתי שלה אינו ידוע, אך בנידון דידן שמעה האישה - כדברי הגמרא - על הביטול, ובאשר לסטטוס המשפחתי שלה, ברור שהיא אשת איש ואסור לה להינשא; מדוע אפוא תיקרא עגונה? התוספות (ד"ה ושמעה) הרגישו בקושי זה, ויישבו שלעיתים משתמשים בפרעל 'עגן' גם בהקשר של אישה שבעלה נסע למדינת הים, ומאחר שבעלה אינו מצוי עימה, הרי למעשה גורלה כגורל אישה עגונה, גם אם הסטטוס המשפחתי שלה אינו מוטל בספק.

(ב) לדעת ריש לקיש, במה פותרת תקנת רבן גמליאל הזקן, את בעיית "העגונות" שנוצרה עקב האפשרות לבטל את תוקף הגט בפני בית דין במקום ישיבתו של הבעל? רש"י התייחס לעניין זה וכתב בביאורו:

תקנת עגונות הוא דאיכא, דאצרכיניה לילך אתרוי או לשלוח שליח והוא לא יטרח בכל אלה כשכיל לעגנה.

פירוש לפירושו של רש"י: לדעת ריש לקיש רצה רבן גמליאל לסייע לאישה שבעלה יושב במרחקים לקבל גט. משום כך הוא ביקש להקשות על הבעל לבטל את תוקפו לאחר שהוציאו מתחת ידו. כשקיימת אפשרות קלה לביטול תוקף הגט, יש לחשוש לבעל מרושע המבקש לבטל את תוקף הגט, רק

על-מנת לעגן את אשתו ולמנוע ממנה את האפשרות להינשא לאחר, אך אם הקשינו עליו את הביטול, ודרשנו מבעל המבקש לבטל את תוקף הגט להודרו להגיע לשליח או לאשתו לפני שלב מסירת הגט, הרי יש להניח כי מי שטורח לבטל כך את תוקף הגט, הרי יש לו כוונה כנה לחזור אל אשתו, ולא כוונה מרושעת לעגן אותה.

עד כאן סוגיית הבבלי בהסבר תקנת רבן גמליאל הזקן. נעבור עתה לעיין בסוגיה המקבילה בתלמוד הירושלמי:

מפני תיקון העולם, אמרין בשם ריש לקיש, שלא תבוא לידי ממזרות, ואמרין בשם ריש לקיש שלא תהא יושבת עגונה. מאן דאמר שלא תהא יושבת עגונה - סבורה שביטל והוא לא ביטל ונמצאת יושבת עגונה, ומאן דאמר שלא תבוא לידי ממזרות - סבורה שלא ביטל, והוא ביטל, והיא הולכת ונישאת בלא גט (=בלא גט תקף) ונמצאו בניה באין לידי ממזרות. (ירושלמי ניטמן פרק ד הלכה ב, מה ע"ג).

ישנם כמה הבדלים בולטים בין סוגיית הבבלי לסוגיית הירושלמי:

(א) ע"פ הבבלי יש מחלוקת בין ר' יוחנן לבין ריש לקיש בשאלה מהו תיקון העולם שבתקנת רבן גמליאל הזקן? עפ"י הירושלמי שני ההסברים, 'שלא תבוא לידי ממזרות', ו'שלא תהא יושבת עגונה', ניתנו בשם ריש לקיש.

(ב) עפ"י הבבלי יוצא שבעיית העגונות שנוצרה עקב האפשרות לבטל את תוקף הגט בפני בית-דין, נוצרה למרות העובדה, שהאישה יודעת שבעלה ביטל את תוקף הגט; אי האפשרות להינשא, היא היא העגינות. עפ"י הירושלמי, בעיית העגינות נוצרת עקב אי ידיעה של האישה, אם בעלה ביטל את הגט או לא ביטל אותו, ובגלל שהאישה לוקחת בחשבון אפשרות שבעלה ביטל את תוקף הגט, היא נמנעת מלהינשא ויושבת כעגונה.

(ג) כבר הערנו כי עפ"י הבבלי השימוש במונח 'עגונות' כאן, אינו במשמעותו הרגילה של המונח בדרך כלל. עפ"י הירושלמי, המשמעות של המונח כאן היא ע"פ משמעותו בדרך כלל. האישה אינה יודעת מהו הסטטוס המשפחתי המדויק שלה, שכן אין היא יודעת בפועל אם הגט ששלח אליה בעלה תקף, או שמא אינו תקף עקב ביטול תוקפו ע"י הבעל טרם קיבלה אותו.

(ד) עפ"י הבבלי יוצא שר' יוחנן אינו מקבל את ההסבר של ריש לקיש לתקנת רבן גמליאל, וריש לקיש אינו מקבל את ההסבר של ר' יוחנן. עפ"י

הירושלמי שני ההסברים שניתנו בשם ריש לקיש אינם חולקים זה על זה, ומסתבר ששני ההסברים גם יחד אכן ניתנו על ידו. בסיטואציה של אפשרות ביטול בפני בית דין יכול להיות שתהא אישה, היסבורה שביטול והוא לא ביטל, ויכול להיות שתהא אישה היסבורה שלא ביטל והוא ביטל, וכבר נאמר בפירושו בהמשך סוגיית הירושלמי: 'אמר רב הונא: אפילו כמאן דאמר שלא תהא יושבת ענוגה, אית ליה שלא תבוא ליד¹ ממזרות'.

נשאלת השאלה, מדוע ביארו בכבלי כפי שביארו ולא ביארו את 'מפני תקנת עגונות' כמו בירושלמי?¹

נדמה שהתשובה לשאלה זו היא שמאחר שהמסורת הארץ-ישראלית כפי שהגיעה לכבל דיברה על הסברים שונים שניתנו על ידי רבי יוחנן וריש לקיש, ולא על שני הסברים שניתנו בשם ריש לקיש כפי שהדברים מובאים בירושלמי, יצא עורך הסוגיה בכבלי מתוך נקודת הנחה שר' יוחנן וריש לקיש חולקים זה על זה. לנוכח זאת נשאלת השאלה מדוע ריש לקיש אינו חושש להיווצרות בעיית ממזרות? הרי סביר לחשוש שאישה המקבלת גט לידה, תינשא לאחר ותיווצר בעיית ממזרות! עקב שאלה זו, תלה עורך הסוגיה - בדרך מלאכותית במקצת - את מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש במחלוקת רב נחמן ורב ששת - והסבירה שלדעת ריש לקיש יש להניח כי האישה תשמע על הביטול שנעשה בפני בית הדין שכן כדברי רב ששת, אף ריש לקיש סבור כי הביטול נעשה בפני בית דין של שלושה, וכבר הנעשה בפני שלושה יש לו קול, ולכן אין חשש להיווצרות בעיית ממזרות, אלא רק להיווצרות בעיית עגינות².

1. ראה בבלי כתובות ב ע"ב - ג ע"א, בהסבר שהגמרא נתנה לדברי רבא כי אין טענת אונס מועילה בגיטין: 'אלא רבא סברא דנפשיה קאמר משום צנועות ומשום פרוצות. משום צנועות, דאי אמרת לא ליהוי גט (=במקרה של טענת אונס של הבעל), זימנין דלא אניס וסברה דאניס ומיעגנא ויתבה, ומשום פרוצות, דאי אמרת לא ליהוי גיטא, זימנין דאניס ואמרה לא אניס ואולא ומינסבא ונמצא גט בטל ובניה ממזרים'. יכול היה אפוא הבבלי להסביר בדומה לכך את ההסברים שניתנו לתקנת רבן גמליאל שלא לבטל גט בפני בית דין.

2. דומה כי אף מהשוואת הסוגיות כאן עולה כי בבבל לא הכירו את התלמוד הירושלמי כפי שהוא לפנינו. אילו הכירו ספק אם עורך הסוגיה היה תולה את מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש במחלוקת רב נחמן ורב ששת. וראה מה שהערתי לענין זה במאמרי, "דרך הסקת מסקנות מניסוח הלכה במשנה", המאיר לארץ, שבט תשס"א (42), הערה 4.